श्री बुढेश्वरो जयति

પ્રખ્યાત દીવાન રણછોડજી અમરજી

કૃત

श्री बुढेश्वर महादेवनी आरतिओ

તે

બાઈ શ્રી યમુના બાઈની મદદથી

(છપાવનાર શ્રી જ્ઞાનોત્કંઠીત)

રૂપશંકર વિ॰ ઉદયશંકર ઓઝા જ્ઞા: દી. એ.

અને

શ્રીરંગધર વિ॰ મુળશંકર માકડ આ. એ. જ્ઞા. દી.

મુંબઈ

ધી પારસી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પ્રાણજીવન નારણજીએ છાપીછે.

સંવત ૧૯૪૧ સને ૧૮૮૫

કીમત બે આના

પ્રસ્તાવના.

કવિયોની ચાતુર્યતાનાં મહાન પરાક્રમ આ આર્યાવર્તમાં આજ કાલ પુષ્કળ જોવામાં આવે છે. મહાન કવિ કાળીદાસજી, તુળશીદાસજી, અને સૂરદાસજી, ઇત્યાદી મ્હોટા કવિયોની સંક્ષમાં દીવાન શ્રી રણછોડજીને પણ ગણવા જોઇએ. તેઓના મહાન્ ગુણનું વર્ણન થવું ઘણું મુશ્કેલ છે, તોપણ થોડી માહીતી માટે નીચેના પારીગ્રાફ ઘણોજ ઉપયોગી થઇ પડશે.

દીવાન શ્રી રણછોડજી રાજ્યકળામાં, યુદ્ધકળામાં અને મુત્શદ્દી કળામાં ઘણાજ પંકાએલા છે; તેમાં વળી વધારો કરી મનને આશ્ચર્યતા સાથે આનંદ ઊપજાવે એવી રીતે કાવ્યકળામાં પણ ઘણાજ કાબેલ હતા. આ દીવાન કુળના ઇતિહાસનો મ્હોટો સંગ્રહ અમે કર્યો છે, અને તે આવતા જાનેવારી માસથી અમારા ચોપાનીયામા આપશું જે વાંચવાથી ખાત્રી થશે કે દીવાનશ્રીનું કુટુંબ એક ખરેખર મહાન્ પ્રતાપી પુરૂષોથી ભરપુર અને અવતારીક ગણવામાં કાંઇજ શક નથી.

આ પ્રખ્યાત કુટુમ્બનાં બાઇ શ્રી યમુનાબાઇ ધાર્મિક અને લોકોપયોગી કામમાં ઘણીજ હોંશ ધરાવે છે. તે નામદારે અમને આ કાર્યમાં પુરતી મદદ કરી છે તે બાબત તેઓના તેમજ તેના સુજ્ઞ કાર્યભારી રા. રા. મોતીલાલ મયાશંકરનો આ જગોએ અતી ઊપકાર માનવા અમુલ્ય તક લઇએ છઇએ.

છેવટે સૌરાષ્ટ દર્પણ કમિટીના સેક્રેટરી મે. આચાર્ય વલ્લભજી હરિદત્તે આ આરતિઓ સુધારી આપવા મેહેનત લીધી છે તેથી તેના આભાર માની આ લઘુ ગ્રંથ શરૂ કરીયે છઇએ.

વી. પ્રસીદ્ધ કરતા.

સોમવારની આરતિ

છંદ તોટકની ચાલ

જય સોમ સિતં શશિ ખંડધરં, અન મેખપતિ અજરં અમરં,
ભવ ભૂધર રાજકુમારી પ્રિયં, ભય ભંજન દેવ દયા નિલયં. ૧
નગરાજ નિવાસી નિરામય હેં, નર નાથકે નાથ નિરાશ્રય હેં;
સુખદાયક સંતત સંત જનં, હરિ સંચિક નાયક દેવગનં. ૨
શિર ગંગ તરંગની ગાજીત હેં, ઉમયા અરધંગ બિરાજીત હેં;
વરદાયક વામ વપુ વિસદં, પદમા પતી પૂજત કંજપદં. ૩
વિષ કંઠ ધરં મદનં દમનં, ભય ભીતિ હરં શમનં શમનં,
મખ ભંગ કરં મૃગ બાલકરં, ભગનેત્ર હરં ભગવંત હરં. ૪
ભુજ ગેંદ્રકે કંકન હાથલસે, મુખ સુંદર મંદ હિમંદ હસેં,
મનિમાલ મનોહર કંઠ ધરેં, રજની પતિ ભાલ બિકાસ કરેં. ૫
વૃષ કેતુ વરાભય દોઉ કરં, છબિ દેખકે લાજત પંચ સરં,
શ્રુતિમેં ચલ કુંડલ હે સુભંગ, સુખમા પય રાશિ કેં મીન યુગં. ૬
રવિ રશ્મિ જહાંન પ્રકાશ કરે, તહા ધ્વાંત પતંગ કહાંતે હરે;
કહ શંભુપ્રસાદ અજાન કહે, ચતુરાનન પાર કછુન લહે. ૭

મંગલવારની આરતિ

જય મંગળ રૂપ મહેશ જટી, જય શીશ બિરાજીત ગંગ તટી,
મૃત્યુંજય શંકર જગત પિતા, તનુ ચર્ચિત ભસ્મ મનોજ ચિતા. ૧
સુર નાયક સાયક દેવ હરી, ગજ સાસન આસન ચર્મ હરી,
જય ત્રંબક ભૂશિત હાર અહી, જય પાલક લોક અસેસ મહી. ૨
મકરા કૃત કુંડલ કર્ણ લસેં, મુખ સુંદર મંદ હિમંદ હસેં,
જય નાથ અનાથકે નાથ સતી, સુર દાનવ નાથ કે નાથ જતી. ૩
જય નાગર સાગર પુત્ર ગરેં, ગણનાથ સદાશિવ પાસ ખરે,
શશિખંડ નમંડ અખંડ મણી, કલગી તરૂરા છબિ આછી બની. ૪
ગુણ પંડિત ખંડિત માન અજા, તન મંડિત રત્ન પિનાક ભુજા,
શિવ સામ્મ રહો નરસિંહ જયે, હરિકો રન બાનમેં દાહુ દિયે. ૫

ખિધિ કંધર અર્જૂન ગર્વ હર્યો, ભસ્માંગદનેન હુતાશ જર્યો,
આખંડલ મંડલ દેવ ખરે, હર તાંડવ પાંડવ મિત્ર કરે. ૬
તતથે ઇતથે ઇતથે ઇનચે, કલનાદ મૃદંગ વિપંચી રચે.
શરણાગત વત્સળ જંતુજનં, મુનિ મોહિત શેશ સુરે શમનં. ૭
ભય ભંજન દેવ દયા કરિયે, ચિત તાપ સંતાપ સદા હરિયે,
હર દાસકોં દાસકોં દાસ રહો, ઇતની બિનતી રણછોડ કહો. ૮

બુધવારની આરતિ

જય શંકર કિંકર પાલ જયં, બુધ રંજન ગંજન કોટિ ભયં,
જગ નાયક ધાયક મીચજરા, ગુણ ગ્રામ ગિરીશ સમુદ્ર ગિરા. ૧
સુર નાથ પ્રમાથ અધીશ શિવં, દળી દાનવ દાહક ઇશ દિવં,
વરદાયક દાહક દૈત્ય વપુ, રણ પંડિત ખંડિત દેવ રિપુ. ૨
જગ કારન તારન શંતજનં, ધન સાર સમં તનુ સેત ઘનં,
રઘુનાથ કિયે અન ભંગરંન, દસ કંઠ સપુત્ર કિયો દમનં. ૩
વસુદેવ કુમાર લિયો સુવરં, અમરેશ ભયે અજર અમરં,
અહિરાજ સુતા અસુરી અમરી, ચરચે અરચેં કરહેં ચમરી. ૪
બલવાન નિકુંભ નીશુંભ બલી, મઘવા પુરી તેરી દયાસુ મિલી,
પુનિ ગર્વ કિયો અધલોક પરે, હરજુ અભિમાનીકોં બેગ હરે. ૫
કિતને જસ બાની અજાની કહે, ગુન પાર ન પાય કેં મોન ગહે,
રણછોડ રચી બિનતિ રમની, કરૂણા મય વે કરિયે કમની. ૬

ગુરૂવારની આરતિ

ગુરૂ કે ગુરૂ ગંગ તરંગ ધરં, ભુજ ગાંગદ અંગદ દીન અલં,
જય મેન અરિ લગનેન હરં, પરમેશ પરેશ પરાતપરં. ૧
જબ દચ્છ અદચ્છ વિપચ્છ કિયો, તબ જગ્ન તતક્ષન ભંગ ભયો,
અધ મોચન લોચન ભાલ ભજે, સુખમાં અવિ લોક મનોજ લજે. ૨

વસુધા ધર બાલ સુધા ધરસી, અરધાંગહીં એક અંક બસી,
કમલા કમલા પતિ ધ્યાન ગહે, કમલાયત નેન કુમાર ચહે. ૩
પૃથવી જલ પાવક વાયુ નિભં, શિવ રૂપ સમસ્ત શુભં અશુભં,
નર કિન્નર દેવ અદેવ ગનં, સબકો શિવ કારન જ્ઞાન ધનં. ૪
શિવ બ્રહ્મ સનાતન આદસહી, જિનકી નિગમાગમ કીર્તિ કહી.
જન રંજન દેવ નિરંજન હે, દુખ ભંજન હે ગજગંજન હે. ૫
શરણાંગતપેં અનુકંપ સદા, શિવ ભકતનકો નહિં દુખકદા,
અવતંશ કિશોર કલાધરકોં, જટધાર અધાર સુરાસુરકોં. ૬
વિષ ભુષણ અમૃત દાન કરે, રમનીમનીં કે ઉરહાર ધરે,
જિનકી છબિ ભારતીકો અગમં, તન ચંદ્રક ચંદ્ર તુખાર સમં. ૭
ગન દેવ સુરેશ મહેશ નમો, જગદીશ ગીરીશ પરેશ નમો,
અમરેશ ધનેશ સખાયનમો, રણછોડકું સાંબ સહાયનમો. ૮

શુકરવારની આરતિ

ભગવાન ભવા ભવતાર નમો, કવિ નાથ નમો ભવસાર નમો.
જગદીશ જટાધર દેવ નમો, ગન દેવ નમો નર દેવ નમો. ૧
નિરલેપ નરોત્તમ નાથ નમો, દ્રઢ સેતુ મહા ભવપાથ નમો,
ત્રિપુરાંતક ત્ર્યંબક તાર નમો, સમનાંતક અંતક માર નમો, ૨
જગ કારણ તારણ સંત નમો, બિન આદ નમો બિન અંત નમો,
ઉમયા મુખ ચંદ્ર ચકોર નમો, અનમેખનકે શિર મોર નમો. ૩
સુખરૂપ સુધાધર ભાલ નમો, ભય ભંજન દીન દયાલ નમો,
સુર આપગ ધૌતક પર્દ નમો, મખદક્ષ પ્રજેશ વિમર્દ નમો. ૪
નિરમાન નિરીહ નિશંક નમો, નગનાથ નરેશ વિતંક નમો,
રવિ ચંદ્રક પાવક નેન નમો, નિજ ભક્તનકું સુખદેન નમો. ૫
સુખપંચ પ્રપંચ વિનાશ નમો, અવિનાશ નમો સ્વપ્રકાશ નમો.
વિષભૂષણ દૂષણ કાલ નમો, મણિહાર ધરં ફણિ માલ નમો. ૬
વિગનાન વિબોધક શાંન્ત નમો, જપ સંઝમ કારણ દાન્ત નમો
વૃષવાહન કુંઝ બિહારી નમો, અવિકારી નમો સવિકારી નમો ૭
વરદાયક દેવ અમેય નમો, અસુરા સુરનાથ અજેય નમો.
સર વાય નમો વર દાય નમો, રણછોડકું ઇષ્ટ સહાય નમો.

શનીવારની આરતિ

જય સુંદર રૂપ નીધાન જયં, બીહસેં અતિ મંદ અમંદ જયં,
મુખ જોતિક નાયક માનહરેં, તડી તારદ વેરદ હેરી જરેં. ૧
શશિ રેખ લિલાટ,બીરાજિ રહી, રજની જટિયાં લિખલાજિ સહી,
લટ છુટિ કપોલનિ આનિ ચઢી, મનુ જગ્ય હુતાસન ધુમ કઢી. ૨
કચ કુંડલીસેં બિખરેં દરસેં, ત્રન ત્રાન મનો રતિનાથ કસેં,
નહીં નેન સુરંત મંતગ અરિ, મનુ કામ કટાર રગત ભરી. ૩
સુર ગંગ ઉતંગ તરંગ ધસેં, દલની રજપેં જલ બુંદ જસેં,
મુગતા શિર પેચ સુરાજીત હેં, ઉસના શશિપેં મનુ નાચતહેં. ૪
બરૂનીન અનંગ નિખંગ ધરેં, નહિ કુંડલ મંડલ ચક્ર ખરેં,
તવ રૂપ નિહારી મનોજ લજયો, અપનો તન કુચ્છિત જાની તજ્યો. ૫
તરૂરા મની માનીક રત્ન જરે, શિર અર્ક મનો શુભ રેફ ધરે,
સુત્રિ પુદ્રંક ભાલ કલંગી રચી, રસ હેમ મનો શુભ તાર લખી. ૬
જુગ મુચ્છરૂ ભોય વિવાદ પર્યો, રન સ્થંભ સીના સીક બીચધર્યો,
દ્રગમાન સબીચંન આયપરે, ફનિ બાલકસેં ભીરી જાત ખરે. ૭
અહ સુંદર તાંઈ કહી ન બને, રતિ નાયક દેખી નહીં સુપને,
રણછોડ નિહાર સીંગાર છબી, બિકસ્યો જસ પંકજ હેર રવિ.

રવીવારની આરતિ

(સીંહાવ લોકની)

ભજલે રવિ નેન ઉદાર મનં, મન સંભવ સંભવ કે શમનં,
શમનાંતક ગંગ તરંગ ધરં, ધરણી ધર રાજ દુલારી વરં. ૧
વરદાયક નાયક દેવગંન, ગન નાથ દયાકર ભક્તજંન,
જન રંજન ગંજન દૈત્યદલં, દલ દેવ સમસ્ત મહેસ ફલં ૨
ફલ દાયક જોગીનકે તપકે, તપ તેજ બઢાવત હે નૃપકે,
નૃપકે કુલ વંદિત હે ચરનં, ચરનીય કેં છુટત તીન રનં.
રન ઝુંઝ મરે રસવીર ભરે, ભર શિષ શદા ઊરહાર ધરે,
ધરણીધર હાર બિરાજિત હેં, રજતાચળ આસન સાજિત હે.

અજ સુંદરસેન સુભ્રાજીત હે, જીતને દનુ જાધિપ ભાજીત હેં,
જિતહે શિવનામ ઉચાર સદા, રસદાતીતહેં નહીં હેં વીપદા.
વિપદા તુર જોગઇ હે સરનં, સરણાંગત વત્સળ દેય ધનં.
ધનધીશ કરે રણછોડ ભલે, ભલે ભાવ શિવા શિવકું ભજલે

વસંતની આરતિ

નટ નાગર ખાસ ખસંતી ધરે, સુર સુંદરી સુંદર સોભી રહે
રતી રંગ ઉમંગ ભરે હુલસેં, દીન ફાગન બાગનમેં બીલસે
બસુરી મધુરે સુરબાજીત હે, ઘનઘોરસે ધુક્કડ ગાજિતહેં
ડફ ચંગ ઉપંગ મૃદંગ ધુરે. અવિલોકન દેવ અદેવ ઝુરે.
બરખે પિચકારી ગુલાબનકી, ઝનકે ઝનકાર રબાબનકી,
ભરી ગોદ ગુલાલ અબીર ઉડે, કરી ઘેર ઉમા શિવ દાઊ લડે.
રંગ કેશર ધાર ધસાવત હે, કરી કૌતીક લોક હસાવત હે
મીલ નાગરી ગાગરી રંગ ભરે, શીવકી જટીયાંપર રીતી કરે
મુખ ચુબન દે હસીકે હસીકે, નિરખે લલના ધસીકે ધસીકે,
એસી ધુંમ બનારસ બીચ મચી, બીધિને છબી એસી નકાહુ રચી.
ન ભલો સબ રંગ ગુલાલનકો, મનુ મંડપલાલ પ્રવાલનકો,
રણછોડ નિહાલ ભયો જગમે, ધરી શિસ ઉમા શિવકે પગમેં.

વસંતની આરતિ ૨

શિવ રંગ ગુલાલન લાલ ભયો, મનુ વૃદ્ધ પુરાતન બાલ ભયો
જલ કેશરશું પીચકારી ભરી, ઉમયા મુખ ચંદપેં લાય ઝરી.
ગનનાથ લીયે ધન સાથ ઘને, બીચરે ચહુ ધાર સુરંગ સને.
સકુમાર કુમાર કુમારનસું, ઝર લાવત હેં પીચકારીનસું.
નવ પલ્લવ કે અવતંસ ધરે, ઉરહાર પરે દુહુરે ચહુરે
નગરાજ અજી રમે દાઊલલા, બીલસેં નીરખે સુરકી અબલા
ડફ ચંગ ઉપંગ મૃદંગ બજે, ધુઘરૂ મધુરી સી અનંત ગજે
નૃતકારી સુનો બીઘનાચ નચે, તતથે ઇતથે ઇતથે ઇનચે.
રત ફાગન માંહી ઉદાર જનં, બીન મોલહીં દેવત ગારી ઘનં
નીજ કામની લે કયલાસ જહાં સુર ફાગન ખેલન આય તહાં.

ભરી ગોદ ગુલાલ ઊડાવત હે, મીલ શંકરકે જસ ગાવત હે
સુર મંડલ ધુમ મચાય ઘની, ફગવા મીલ માગત હે રમની.
રંગ ધુંધ્વર શંકર સોપરસે, મનુ પ્રેમ રજો ગુનમેં દરસે
જલ ગંગ સુરંગ ભયો લટમેં, મનુ પ્રભ સુધા બીહરે જટમેં
જય શંકર શંકર શ્રી સુખદા, જય દાયક દાયક મોદમુદા.
રણછોડ બસંત મહોચ્છવ મેં, મિત ચિંત રહો ઉમયા શિવમેં

વસંતની આરતિ ૩

ગવરીશ ગુલાલ ઉડાવત હે, ઉસ્સેં પીચકારી ભીડાવત હે
નરનારી સુરાસુર આનઝુરે, ડફ ચંગ ઉપંગ મૃદંગ ધુરે.
ભર ગોદ ગુલાલ ઝરી બરખે, નભમંડલ ધુંધર જાપરસે
જલ કેસર ધાર ઘની સરસે, કયલાસ સુમેર સમંદરસેં.
કુઉડાવત મુઠ ગુલાલ ભરી, ઉહુ ઢોરત કેશરકી ગગરી
કર કોમલ કોઉ મરોરત હેં મુખસોં મુખ કોઊક જોરત હેં
કુઉ પુચ્છ ભુજંગમ ખેંચત હેં લટકોઉ જટાનકી અંચત હેં
કુઉ નાચત કોઉ નચાવત હેં કુઉ ગાવત કોઉ ગવાવત હેં
કુઉ ફેરી ફરંત ફલંગ ભરેં કુઉ રાગ હીંડોલ અલાપ કરે
મધુરી મધુરી મોંહ ચંગબજે મૃદુ મંદહીમંદ મૃદંગબજે
બદરા સમ ધુંધ ગુલાલનકી બરખા બરખે રંગ લાલનકી
શિવ ખેલત છેલ છટાક બને નરનારી ખેલાર રમંતઘને
ફગવા મગવાય કે દેવત હેં બરજોરીસેં કોઉક લેવત હેં
એસી ધુમ બનારસ માંહે મચી બિધના ઇતહી મનુ ફાગ રચી
જલ કેશર કીચ ગુલાલનકો જુવતી મનુ કુલ મૃનાલન કો.
રણછોડ સહાય મહેશ ભયે રત ફાગનમાં મનુલાહો લીયે

શયનની આરતિ

જય ગીરજા વર હર જય તેજો રાશિ
મન ભવ દવ નવ ઘન લવ વાશી શ્રી કાશી. જય હર હર મહાદેવ ટેક
ખળદળ મખળ વિભંજન ઝળ ઝળ મુખ કમળ
અવિરળ અટળ જટામાં ખળખળ જળ વિમળ જય

ધીજ ગજ અજ વાહન ગજ આનન સુર વ્રજ રજ
તજ તજ અજ વ્રજ ભોમીજ ભજ ભજ શીર ચંદ જય.
મદનાંતક ત્રિપુરાંતક અંધક અંતક જય
મખ અતંક ગજ અંતક અંતક પાતક ભય જય.
દુખ હર પર હર ભય હર આનંદી
શશિધર, ફણીધર જલધર ગ્રલધર પ્રતિનંદી જય.
નગ ખગ અગ જગ પગ લગ ઢગ ઢગ સુખ પામે
અનુગ સુભગ દ્રગ મગમાં વિહરો મન કામે જય.
શશિ ધર ધર વિખ ધર ધર ગીર વરજા રમણા
સુખદ સુભદ સુર નાયક દાહક ભય ભ્રમણા જય.
પતીત નહીં હું સરખો તમ સમ નહીં પાવન
અધમ ઉધારણ શંકર તારો મન ભાવન જય.
માહેશ્વર પન્નગધર રણછોડનો શ્વામી
તારીશ નિશ્ચે જાણું શંકર બહુ નામી. જય.

